

Op 4 juli 1991 werd het project Knapzaktoerisme door de Raad van Europa onderscheiden door de toekenning van de tweede prijs in de competitie 'Village que j'aime' van Euroter (Europese toerisme). Uit ruim 500 inzendingen, waarvan overigens slechts twee uit Nederland, werd het project 'Knapzakroutes' met 35000 gulden bekroond. De sekretaris-generaal van de Raad van

Minister Brinkman met knapsak in de gemeente Vries

FOTO: NOORD NED. FOTO PERSBUREAU

Europa, mevrouw C. Lalumière overhandigde in het Paleis de l'Europe in Straatsburg de bescheiden aan de medewerkers van de Brede Overleggroep Kleine Dorpen in Drenthe, waaronder de geestelijke vader van het project de historisch-geograaf Hans Elerie. In haar toespraak benadrukte Lalumière nog eens de waarde van het project, vooral daar waar het de kleinschaligheid en de participatie van de dorpsbewoners betrof.

Willem Foorhuis

K internationale waardering DRENTSE KNAPZAKROUTES

De laatste jaren krijgt het project knapzaktoerisme steeds meer belangstelling. Vooral de hoge kwaliteit van de routebeschrijvingen en de organisatie vanuit de basis, de dorpsbewoners, vond navolging. In Groningen werden, zij het meer van bovenaf, de zogenaamde *Struunroutes* ontwikkeld en in Overijssel verschenen onlangs twee *Kuierroutes*. Friesland ontwikkelde een eigen variant, de *Swalkroutes*. Anders dan in Groningen en Overijssel hebben de Friezen er meer een eigen produkt van gemaakt. Ook internationaal kwam er interesse. Zo worden er momenteel in Hongarije in het Bükkgebergte vanuit het Slowaakse dorp Répàshuta wandelroutes uitgezet die geïnspireerd zijn op de Drentse formule van de Vereniging Brede Overleggroep Kleine Dorpen. Iets dichterbij huis, op de grens van Nederland en Duitsland wordt door de 'Heimatverein Twis' en de

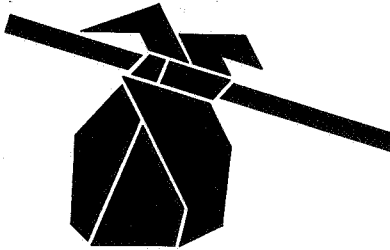
'Dorpsvereniging Nieuw-Schoonebeek' gezamenlijk gewerkt aan een grensoverschrijdende knapzakroute. Als deze route, in een gesprek met Hans Elerie, ter sprake komt blijkt hoezeer hij met het concept van de wandelroutes verbonden is: *'Die route Twis, Nieuw-Schoonebeek, Wijteveen. Het veengeburen in Zuid-oost-Drente? Ik ben daar nu ook mee bezig, jonge dat is toch wel zo schitterend!*' In Europees verband zijn er ook nog contacten met het Franse reisbureau 'La maison de la Randonnee' dat gespecialiseerd is in 'doelvakanties', om een speciaal arrangement te ontwikkelen gebaseerd op een aantal routes. Dit is voor de Brede Overleggroep wederom aanleiding om een viertal routes de status van 'internationale route' te geven. Gefinancierd door de prijs van de Raad van Europa zullen deze routes in meerdere talen uitgebracht worden.

Knapzak trekt ook de aandacht van wetenschappers in binnen- en buitenland. Voor de Duitsers is het project belangrijk als voorbeeld voor wat zij het 'Sanfter Tourismus' noemen. Elerie daarover: *'Dat is het zachte toerisme, het toerisme wat milieuvriendelijk is, wat geen druk op het milieu legt en wat ook aansluit bij de plaatselijke cultuur, dat noemen de Duitsers Sanfter Tourismus en dat is daar helemaal in.'* Als bewijs voor dit nieuwe exportprodukt toont Elerie een kop in een Duitse regionale krant die luidt: *'Knapzakroutes durch Nordwesten?'* Dit was het gevolg van de belangstelling die het project gekregen had op een kongres in Oldenburg wat kleinschalig toerisme tot onderwerp had. De Duitse geograaf Gerhard Kirfel ont-popte zich hier als een enthousiast ambassadeur voor het project. Later wijst hij in een artikel vooral op de waarde van de boekjes voor dorps-

bewoners als hij schrijft: *'Betrachtet man jedoch den sich immer mehr als sehr bedeutsam herauskristallisierenden Aspekt einer Suche nach dörflicher Identität, dann ist diese touristische Massnahme im guten Sinn eine freizeitpädagogische: Etwa die Hälfte aller Themen eines Führers befasst sich mit Aspekten, die man der Frage nach dem 'Sinn' zuordnen kann.'*

Promotor van de kleine dorpen

Waar zijn al die mensen en instellingen nu zo enthousiast over? Die vraag leggen we voor aan Hans Elerie en met hem bespreken we de bijna 10-jarige geschiedenis van dit project. Het knapzaktoerisme ook wel eenvoudigweg plattelandstoerisme genoemd, is te beschouwen als een vorm van groene recreatie en omvat een netwerk van afzonderlijke wandelroutes uitgezet vanuit de kleine dorpen in Drenthe. De routes beslaan een wandeling van 10 tot 15 kilometer

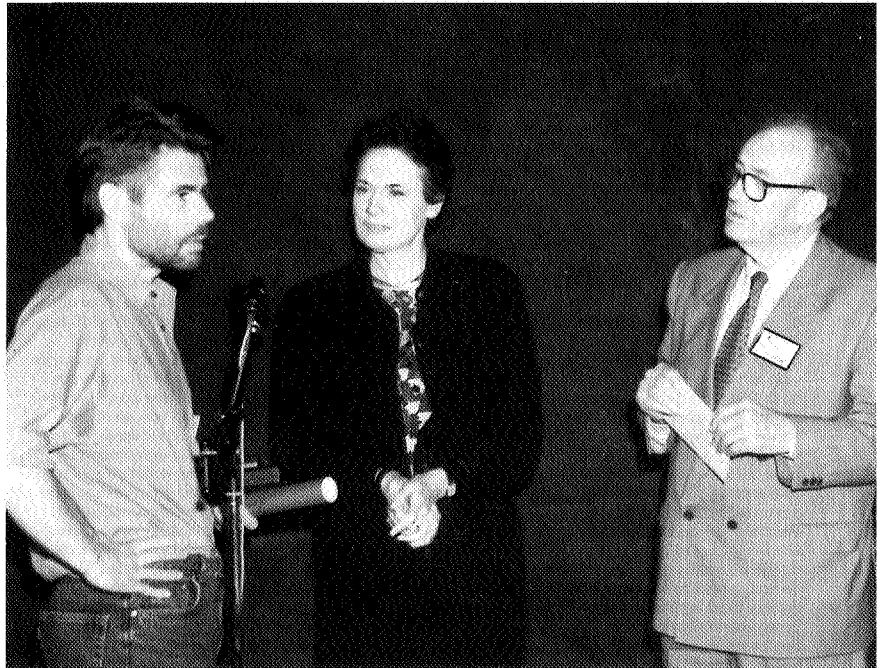

die de wandelaar bij voorkeur langs onverharde wegen leiden zoals oude landbouwpaden, kerkpaden, bospaden en schouwpaden. In een handzaam gidsje van ongeveer 24 pagina's is een historische en geografische landschapsbeschrijving opgenomen. Het geheel is rijk geïllustreerd met kaartjes, tekeningen en foto's. Omwille van de herkenbaarheid hebben alle gidsjes eenzelfde vormgeving. Iedere knapzakroute krijgt de naam van het desbetreffende dorp op het omslag. Op de uitklapbare achterflap staat een overzichtskaart van de route met beschrijvingspunten (top. kaart 1:25.000). De routes kosten f 4,95 en zijn verkrijgbaar bij de VVV's, het café of de plaatselijke middenstand. De achterliggende gedachte kwam voort uit de wens van het bestuur van de Vereniging Brede Overleggroep Kleine Dorpen in Drenthe, de voorzieningen in de dorpen een extra impuls te geven door het promoten van het eenvoudig en kleinschalige plattelandstoerisme. *'Het ging ons er eigenlijk om concrete initiatieven te ont-*

wikkelen om de werkgelegenheid in de kleine dorpen te stimuleren', aldus Hans Elerie. Kleine plattelandskernen beneden de 1000 inwoners hebben in Drenthe tot nu toe slechts in beperkte mate kunnen profiteren van de recreatieve sektor. Het overgrote deel van de voorzieningen is gekoncentreerd in de hoofddorpen. Echter juist de kleine dorpen kregen de afgelopen decennia de grootste aanslag op hun leefbaarheid te verwerken, met als gevolg een afnemende werkgelegenheid, een teruglopend voorzie-

ningen en daarmee een bijdrage leveren aan het versterken van die voorzieningen. Daarnaast zou het ontwikkelen van wandelmogelijkheden ook nieuwe initiatieven op de kleine dorpen kunnen stimuleren.

Hoe kwam Elerie uiteindelijk bij de knapzakformule? *'Eigenlijk van vroeger. Bij geografische excursies kreeg je in de bus een topkaartje. Op dat kaartje werden objecten met een cijfertje aangeduid die op een stencil beschreven wer-*

Overhandiging van de prijs door mevr. Catherine Lalumière, sekretaris-generaal van de Raad van Europa en de heer Michel Cointat, president van Euroter aan Hans Elerie (links)

ningennivo en een vergrijzing van de bevolking. Toch kunnen kleine dorpen goed inspelen op nieuwe ontwikkelingen rond het groene toerisme. De meeste dorpen liggen in een aantrekkelijk en afwisselend kultuurlandschap met uitgestrekte en voor recreatie bij uitstek geschikte gebieden zoals bossen en heidevelden. Goedkope overnachtingen, vriendelijke horecaprijzen en het dorpskarakter zijn eveneens zaken die kleine dorpen kunnen bieden. De rekreaant kan dus gebruik maken van de bestaande voorzie-

den. Deze methodiek gekoppeld aan het gevarieerde landschap leidde tot het huidige knapzakconcept.'

1500 kilometer wandelpad

Tussen het eerste gidsje Annerevenschekanaal, verschenen in 1985, en de Knapzakroute Gieterveen, het vijfde deeltje, ligt 1500 kilometer wandelpad. Hoewel de eindverantwoordelijk-

heid bij de Vereniging Brede Overleggroep Kleine Dorpen in Drenthe berust speelt de vereniging van dorpsbelangen in de desbetreffende dorpen de belangrijkste rol. Dat betekent dat het initiatief altijd uitgaat van de lokale gemeenschap. Het gevolg hiervan is dat men zich ook uitermate verantwoordelijk voelt voor de route. Het 'dorp' krijgt een duidelijke taak in het gehele gebeuren. Plaatselijke vrijwilligers zetten de route uit, leggen contacten met particuliere grondeigenaren en ondersteunen de auteurs. Een deskundige redactie bewaakt het nivo en ziet erop toe dat alle elementen die de moeite waard zijn in zo'n knapzakroute terecht komen. Het is juist deze combinatie van lokaal initiatief en deskundigheid wat de succesformule van het project is.

Het unieke van de knapzakroute is de historische en geografische landschapsbeschrijving die geboden wordt. De wandelaar wordt aan de hand van het landschap en daarin herkenbare structuren of elementen vertrouwd gemaakt met het ontstaan en de geschiedenis van het kultuurlandschap en de manier waarop mensen in het verleden met de natuurlijke omstandigheden zijn omgegaan. Men krijgt zodoende een totaaloverzicht. Ook fysisch-geografische aspecten krijgen de nodige aandacht. De beschrijving vindt plaats aan de hand van herkenbare aandachtspunten langs de route die als kapstok dienen voor een afgerond thema. Deze beschrijvingspunten worden in de routekaart aangegeven. Een groot probleem bij de landschapsbeschrijving is het gevaar van herhaling. Gaan we bijvoorbeeld uit van 25 esdorpen, dan moet niet 25 keer hetzelfde verhaal over een es worden verteld. Het probleem kan worden opgelost door in de beschrijving een bepaald thema van het verschijnsel es centraal te stellen, bijvoorbeeld de bemesting, de verkaveling, het ontstaan of de agrarische ontwikkeling. Hier komen we aan bij een belangrijke hoofdzak van de routebeschrijving: het idiografisch principe. Dit betekent dat de beschrijving is opgezet vanuit het algemene naar het bijzondere. Dit principe is in de meeste boekjes strak gehanteerd met name om herhaling te voorkomen.

Een belangrijke voorwaarde hierbij is om bij de beschrijving uit te gaan van de specifieke kenmerken van de desbetreffende es. Vooral bronnenonderzoek in de archieven bewijst toch telkenmale weer dat iedere es zijn eigen geschiedenis heeft, die interessant genoeg is om vermeld te worden. Bronnenonderzoek: werken met oude kaarten, archiefstukken, boeken, tijdschriften en oude kranten, is voor een goede routebeschrijving noodzakelijk. Dit tijdrovende en specialistische werk werd vaak uitgevoerd door studenten en professionele auteurs. Vooral bij het begin van het project is onder de bezielende leiding van de historische geograaf Gerrit Smit een goede samenwerking ontstaan met het Geografisch Instituut in Groningen. Ook met het Nedersaksisch Instituut en het Rijks-

archief in Drenthe kwam een vruchtbare samenwerking tot stand. Niet alleen historisch-geografen hebben aan het project meegewerkt, vaak werd ook een beroep gedaan op biologen en historici. Soms kwam de deskundigheid uit de lokale samenleving zelf. Elerie noemt een aantal uitstekende routebeschrijving van dorpsonderzoekers en amateurhistorici. Deze laatsten hadden duidelijk gevoel voor het landschap en wisten vaak een hoger nivo te bereiken dan de afgestudeerde geografen. Nadat de auteurs, meestal twee of meer, het thema hebben uitgewerkt worden de concepten voorgelegd aan de driekoppige redactie. Deze gaat dan de tekst beoordelen, bijschaven, corrigeren en aanpassen.

Samenhang

De vraag naar het bijzondere van de uiteindelijke routebeschrijving is voor Elerie gemakkelijk te beantwoorden: *'Het belangrijkste is de samenhang die erin behoort te zitten, kijk je redeneert dus vanuit zo'n dorp, vanuit een gemeenschap. Een knapzakroute is niet zomaar een soort sight-seeing van hier ziet u dit en daar. ... Nee, er is geprobeerd om met de inleiding plus de thema's een zekere samenhang te bereiken. De ideale knapzakroute moet dus eigenlijk spelenderwijs analyseren, dat is eigenlijk de oorspronkelijke gedachte geweest.'*

Inderdaad een knapzakgidsje is een beknopte, zeer leesbare en vaak op bronnenonderzoek gestoelde geschiedenis van een dorp. Dit verklaart ook het enthousiasme van de dorpsbewoners zelf als het project ter sprake komt. Ingewikkelde deelstudies en monumentale monografieën zijn voor hen van minder waarde. Zij zijn gebaat bij een goed geschreven overzicht wat wijst op nog zichtbare elementen in het landschap. Voor de dorpsbewoners zijn de rood-witte gidsjes niet weg te denken uit de plaatselijke recreatieve infrastructuur. Er zijn zelfs ettelijke initiatieven in Drenthe aan te wijzen waar groepjes dorpsbewoners zich aaneensloten om naar aanleiding van een verschenen knapzak een boek samen te stellen over hun dorp. Andere dorpen organiseren tentoonstellingen, houden 'knapzakdagen' of maken zich sterk voor landschapselementen die voorheen op de nominaties stonden om te verdwijnen. Ook op sommige dorpscholen wordt het knapzakgidsje in de les gebruikt.

Op alle nivo's ondervindt het project medewerking. Zo is het voorgekomen dat de Rijksdienst Oudheidkundig Bodemonderzoek voorrang gaf aan een restauratieproject omdat een knapzakroute een bepaald object passeerde. Een voorbeeld hiervan is de restauratie van het zogenaamde Poep'nhemeltje, een schansje uit 1672 onder Deurse bij Rolde. In een ander geval leggen grondeigenaren, zoals Staatsbosbeheer en Stichting Het Drents Landschap, overstapjes

aan en worden stevige planken over een sloot gelegd. En natuurlijk, de waterschappen maaien op tijd de schouwpaden. De provincie heeft zich na een aanvankelijke terughoudendheid nu volledig achter het project geschaard. Momenteel houdt zij een enquête onder de wandelaars om hun wensen te inventariseren en om een beeld te krijgen van de samenstelling van deze gebruikersgroep. Tot nu hebben reeds honderden knapzaklopers op deze enquête gereageerd.

Een beetje dorp wil een knapzakroute

In de afgelopen jaren zijn er 50 knapzakroutes door de Vereniging uitgebracht. De laatste twee jaar is ook gewerkt aan de ontwikkeling van zogenaamde 'Knapzakpaden'. Deze meerdaagse voettochten van 100 tot 150 kilometer bestaan uit een bundeling van meerdere knapzakroutes. Met de knapzakpaden beoogt de Vereniging een specifieke doelgroep van wandelliefhebbers naar Drenthe te lokken, die vooral in het voor- en naseizoen in de kleine dorpen langs de route willen overnachten. Bij inventarisatie bleken de overnachtingsmogelijkheden in de bestaande horeca te beperkt. Vandaar dat het eerste 'Knapzakpad' in Noordwest Drenthe gekombineerd is met zogenaamde 'Knappementen', eenvoudige overnachtingen van f 25,- inkl. ontbijt bij particulieren in kleine dorpen.

Heeft het project aan de basisdoelstelling beantwoord? In hoeverre zijn de lokale middenstand en de voorzieningen versterkt door de wandelroutes. Elerie kan daarover kort zijn: *'Ik weet het niet.'* Onderzoek zou de resultaten moeten meten. Dit is een van de doelen van de enquête van de provincie die momenteel gehouden wordt. Wat Elerie wel weet is dat hij regelmatig post ontvangt van enthousiaste wandelaars, hij weet dat menig onderzoeker eerst even een knapzakgidsje pakt alvorens een gebied te verkennen en het is hem bekend dat middenstanders in de dorpen regelmatig in kranten adverteren met een knapzakpannekoek of een knapzakuitsmijter. *'En dat is nu juist het mooiste, dat die mensen in de dorpen er zelf in geloven. Voor de dorpen hebben wij ook een instructieklapper ontwikkeld, waar precies in staat hoe je met de knapzakroute moet omgaan, hoe je hem kunt controleren, waar je op moet letten, hoe je advertenties kunt opstellen en wat je kunt organiseren rond een knapzakroute; een soort handboek.'* Een beetje dorp in Drenthe wil een knapzakroute hebben.

Literatuur

Kirfel G. 'Knapzak-routen in Drenthe (Niederlande), Wanderwege und dörfliche Identität' in: Vonderach, G. Ressourcenschonender und regionalkundlicher Tourismus, Bamberg (1990) blz. 107.